

BESPROKEN WERKEN

Luc Derycke, La Ribot, Marc Pérennès (eds. vol. 1), Claire Rousier (ed. vol. 2), *La Ribot*, CND/Merz, Parijs/Gent 2004, 176 en 120 pp., ISBN 2-914124-25-2, 35 euro

Gerald Siegmund (ed.), *William Forsythe. Denken in Bewegung*, Henschel Verlag, Berlin 2004, 176 pp., ISBN 3-89487-472-4, 24,90 euro

Luk Van den Dries, *Corpus Jan Fabre. Observaties van een creatieproces*, Imschoot, Gent 2004, 356 pp., ISBN 90 7736 23 1, 50 euro

Claudia Bosse, Markus Heim, Andreas Pronegg, Christine Standfest, Doris Uhlich (eds.), *Theatercombinat. Anatomie Sade/Wittgenstein, eine choreographische Theaterarbeit in 3 Architekturen*, Triton Verlag, Wenen 2004, 448 pp., ISBN 3-85486-190-7, 39,50 euro (uitgeverij is failliet, te bestellen via www.theatercombinat.com)

Bojana Cvejič, *Collect-if by Collect-if*, Maska/Zoë, Ljubljana/Brussel 2003, 284 pp. (te bestellen via www.maska.si)

beschikbaar, maar staat ook op zich als documentatie van een werkproces: brieven, discussies, proposities, schetsen en foto's, chronologisch en thematisch gerangschikt en toegelicht – maar wel erg haastig: het 'globale' Engels en de talrijke spelfouten moet je erbij nemen. Bovendien is het uitgangspunt evenzeer artistiek als theoretisch: wat is de betekenis van collectiviteit en andere vormen van artistieke samenwerking in ons huidige neoliberale tijdsgewricht? Er valt dan ook heel wat andersglobale politieke filosofie en theorievorming over biopolitiek te sprokkelen in dit boekje – waarbij de hand van samensteller Cvejič voelbaar is. Veel interessant bronnenmateriaal ook: citaten van denkers over transgressie en weerstand, een lexiconaire genealogie van het begrip 'collectief', een essay over kunstcollectieven. Het werkproces treedt niettemin op de voorgrond, waarbij de kunstenaars die voordien deel uitmaakten van 'postmoderne collectieven' – lees: dansgezelschappen met een uitgesproken auteur – hun vragen en twijfels delen omtrent auteurschap en de bizarre status van het werkproces en de groep waar ze deel van uitmaken. Omtrent de betekenis van onzekerheid en beslissingsprocedures, wrijving en consensus, zijn er aan het einde ook theoretische terugkoppelingen te vinden, waardoor de politieke inzet van het project (werkproces, voorstelling en boek) weerom tastbaar wordt. Door de mix van citaten, glossaria en beschrijvingen van opdrachten, is *Collect-if by Collect-if* ook bij uitstek een werkboek.

Het boekje laat een menigte van stemmen aan het woord, maakt duidelijk dat er talrijke mensen bij een creatieproces in het theater betrokken zijn. Na citaten van filosofen volgen reacties van programmatoren, critici en theoretici op het initiële projectvoorstel, waarna ook alle betrokken kunstenaars hun eerste reacties neerschrijven. Het klinkt vanzelfsprekend, maar voor ex-Rosasdanser Alix Eynaudi is het dat allerminst: *'What I find very positive in this project is the fact that everyone agrees on the fact that the way we're going to make together (sorry to be so basic, but it's a drastic change from the structure I've been in) is more important than the result, would it be an achievement to make this point present in the "product"?' (Collect-if by Collect-if, p. 90)* En ze voegt er nog aan toe dat ze naast danser onder meer ook een liefhebber van kaas is. In het theater worden veel dingen niet alleen zicht-

baar, maar ook onzichtbaar gemaakt, en soms in hun afwezigheid gethematiseerd, zoals Emil Hrvatin opmerkt: documentatie van een samenwerkingsproces betekent bij *Collect-if by Collect-if* dat er nadrukkelijk aan hiërarchieën van zichtbaarheid wordt gesleuteld. Interessant om lezen zijn de werkopdrachten die de groep voor zichzelf formuleerde: over de reproductie van identiteiten in de danswereld, zowel door choreografen, critici als toeschouwers; strategieën om via verdubbeling, objectivering of overidentificatie afstand te nemen van de eigen performersidentiteit, materiaal en tics; manieren om het werkproces zelf te enceneren op scène. Verder een reeks van verworpen en niet-gerealiseerde ideeën, waardoor de potentialiteit van alle documenten wordt benadrukt, weerom een manier om via een boek de ruimte van voorstelling en werkproces verder te openen. Met Giorgio Agamben: *'To be potential means: to be one's own lack, to be in relation to one's own incapacity.'* Aan het einde nog een suggestie over de politieke betekenis van dit soort schrijven dat de bestaande grensafbakening van het artistieke proces thematiseert: *'People tend to think you can be in or out, you can be on stage or off stage, you are working or not. (...) There are no fixed positions in societies ruled by the microphysics of power. You can never be sure when you are in or out. One is drawn into the zone of indistinction between the inside and the outside, the private and the public, the exception and the example, the free and the controlled.'* (id., p. 282) Die conditie te onderzoeken was het thema van *Collect-if by Collect-if*, ze vraagt van kunstenaars, toeschouwers en schrijvers een andere soort van afstand nemen en kritiek. Hierin ligt ongetwijfeld een grote uitdaging voor de experimentele schrijftuur die zich met werkprocessen inlaat.

1. Naast de besproken werken zijn ook volgende publicaties interessant in dit verband. *Pina Bausch: Tanztheatergeschichten* van Raimund Hoghe (Frankfurt, 1986) is een heterogene collectie essays, portretten, programmateksten en studiodagboeken van een dramaturg. Met *Entretenir: à propos d'une danse contemporaine* (Parijs, 2003) leverden Boris Charmatz en Isabelle Launay een voortreffelijk gedocumenteerd dialogenboek, zie mijn bespreking in *Etcetera* nr. 87, juni 2003. De Duitse choreograaf Thomas Lehmen realiseerde enkele publicaties die zijn recente projecten begeleiden: *Schreibstück* (Berlijn, 2002) is een partituur in boekvorm met omkaderende essays, *Stationen* een tijdschrift, en *Funktionen Toolbox* een doos met kaartjes om zelf mee aan de slag te gaan (alle verkrijgbaar via www.thomaslehmen.de).

LEXICON VAN DE TECHNOLOGIECULTUUR

ner voor een al even grondeloos spel met codes, voor anderen een stijl waarvan de parodistische impuls juist getuigt van zelfreflectie en historisch bewustzijn. In alle

gevallen lijkt de pastiche het predikaat van een cultuur die zich aan zichzelf wil ontworstelen. Zie ook *Geknipt-geplakt*.